

Бібліотечно-бібліографічні ресурси бібліотек

Літературне та театральне життя Одеси ХІХ–ХХ ст. (на прикладі серії біобібліографічних покажчиків Одеської національної наукової бібліотеки «Літературна Одеса»)

Анна Іванченко,
головна бібліографиня
науково-бібліографічного відділу
Одеської національної наукової бібліотеки

Стаття висвітлює розвиток літературного процесу в Одесі протягом ХІХ–ХХ ст. на прикладі серії «Літературна Одеса», яка розкриває одеські періоди життя і творчості визнаних майстрів вітчизняної і світової літератури, а також театрального мистецтва. Розглянуто окремі її випуски, наведено цікаві факти про перебування в Одесі майстрів пера.

В Одесі з побожністю ставляться до всього, що пов'язано з історією літературного процесу, провідними митцями краю. Твори і рукописна спадщина майстрів пера накопичуються, зокрема і у фондах Одеської національної наукової бібліотеки (ОННБ), та досліджуються протягом багатьох років.

З Одесою пов'язані життя та діяльність багатьох майстрів літератури, які жили у місті протягом певного періоду або приїздили у різний час. Для ознайомлення читацького загалу з портретами визначних особистостей вітчизняної та світової літератури фахівці Одеської державної наукової бібліотеки імені О. М. Горького (ОДНБ ім. О. М. Горького, нині – ОННБ) у 1973 р. започаткували серію «Літературна Одеса», яка наразі налічує 15 випусків. Започаткував її відомий літературознавець, журналіст, бібліограф, завідувач редакційного відділу Одеської національної наукової бібліотеки Г. Д. Зленко (1934–2015).

Серія адресована літературознавцям, театрознавцям, культурологам, краєзнавцям, журналістам, бібліотекарям, працівникам культурно-освітніх закладів, викладачам закладів вищої освіти, студентам, вчителям та учням, всім, хто цікавиться літературним і театральним життям Одеси ХІХ–ХХ ст.

Перший випуск «Пушкін в Одессе» був виданий у 1973 р. з нагоди 150-річчя перебування видатного російського поета в місті над морем. Олександр Пушкін приїхав до Одеси 3 липня 1823 р. в період перебування у південному засланні. У місті він пробув понад рік (до 1 серпня 1824 р.). Одеський період у творчій біографії поета відзначений потужним припливом натхнення. Змалювавши місто в романі у віршах «Євгеній Онегін», О. Пушкін, за образом висловом поета В. Туманського, видав Одесі «грамоту на безсмертя». Покажчик був підготовлений з метою допомогти з організацією лекцій, доповідей, книжкових виставок, присвячених одеській

сторінці біографії видатного поета. Він включає літературу за 1950–1970 рр., а саме праці літературознавців, прозаїків та поетів, які розташовані в алфавітному порядку та проанотовані. 1975 р. було підготовлене друге видання, а у 2001 р. виданий ще один випуск цього покажчика, більш повний, який охопив літературу починаючи з перших публікацій ХІХ ст. по 1999 р. включно.

З Одесою пов'язаний дуже важливий рік в житті і творчості польського поета Адама Міцкевича, який створив тут «Кримські сонети» та продовжив роботу над поемою «Конрад Валленрод». Йому присвячений другий випуск серії, що включає літературу про одеський період життя та творчу діяльність поета за 1827–1975 рр.

Третій випуск, який був виданий у 1981 р., присвячений Лесі Українці, життєвий і творчий шлях якої упродовж 1888–1913 рр. був пов'язаний з Одесою. Майже щоліта вона приїздила лікуватися на лиманах і завжди мешкала у Комарових, з якими вони дружили сім'ями. Саме в перший приїзд Лесі до Одеси був написаний поетичний цикл «Подорож до моря». У 2015 р. вийшов повторний і значно доповнений випуск покажчика «Леся Українка в Одесі», який включає бібліографію подальших літературознавчих і біографічних досліджень, присвячених Лесі Українці, оприлюднених протягом 1980–2014 рр.

У 1984 р. з'явився ще один випуск серії «Літературна Одеса». Він присвячений українському прозаїку, драматургу, публіцисту Івану Микитенку (1897–1937), чий життя і творчість, особливо на початковому етапі, були тісно пов'язані з Одесою, її періодичними виданнями, культурними закладами. Органічним продовженням цього покажчика у 1993 р. стала поява двох частин видання «Іван Микитенко: література про життя і творчість», яке охоплює літературу за 1923–1993 рр.

Наступний покажчик серії «Константин Паустовський в Одессе» став першою бібліографічною працею з цієї теми. К. Паустовський жив і працював в Одесі на початку 1920-х рр. Його найвідоміший твір про Одесу – повість «Время больших ожиданий». При складанні посібника були використані книжкові та газетні фонди ОДНБ ім. О. М. Горького, які розкривають життєвий та творчий шлях письменника.

На відзначення 130-річчя від дня народження класика української літератури Михайла Коцюбинського, у 1994 р. фахівці бібліотеки підготували покажчик, що висвітлює його зв'язки з Одесою, які почалися у 1892 р. та позначилися на його творчості і тяжінні сім'ї до Одеси. Син Юрій закінчив тут військове училище, син Роман упродовж 1929 р. працював відповідальним секретарем газети «Чорноморська комуна» (нині – «Чорноморські новини»). М. Коцюбинський зустрічався в Одесі з прогресивними діячами того часу (медиками Д. Заболотним і Я. Бардахом, бібліографом М. Комаровим). При складанні покажчика були використані здебільшого фонди ОДНБ ім. М. Горького в межах 1890–1993 рр.

У 1909 р. в Одесу приїздив Іван Франко, якому присвячений восьмий випуск серії. В анотованому покажчику зібрані матеріали, які стосуються перебування письменника в Одесі та відгуків на його творчість.

У 2004 р. в серії з'явилося видання, присвячене Галині Комарівні (Галині Михайлівні Комаровій) (1877–1938) – першій в Одесі українській поетесі, доньці одеського бібліографа й лексикографа М. Комарова. До покажчика увійшли публікації творів, переклади, листи, література про життя і творчість, бібліографічні джерела, а також відгуки на книги Галини Комарівни. Крім того, автор-упорядник Г. Зленко включив до покажчика свою статтю «Свічка від полум'я Лесі: нотатки до біографії Галини Комарівни», яка була надрукована в журналі «Дзвін» у 1993 р.

Одеса відіграла величезну роль в історії розвитку українського театру і драматургії. Серію «Літературна Одеса» органічно доповнюють три ґрунтовні покажчики, об'єднані наскрізною ідеєю – розкриттям зв'язків з Одесою письменників-корифеїв українського театру І. Тобілевича (Карпенка-Карого), М. Кропивницького та М. Старицького.

Іван Тобілевич в Одесі зустрічався і підтримував зв'язки з відомими одеськими культурно-просвітніми діячами, зокрема з М. Комаровим, Є. Чикаленком, редактором газети «Новороссийский телеграф» М. Озмідовим. Десятий випуск серії, який йому присвячений, включає публікації творів І. Карпенка-Карого в Одесі, листування, спогади сучасників про його перебування в Одесі, відгуки одеських літературних і театральних критиків про І. Карпенка-Карого за його життя, анотований розпис відгуків місцевої преси 1880–1900-х рр., а також публікації дослідників про перебування драматурга і актора в місті.

З одеською сценою пов'язані значні події творчого життя Марка Кропивницького: дебют у 1871 р., численні тривалі гастролі, святкування 25-річчя артистичної діяльності, останні виступи на сцені. Покажчик «М. Л. Кропивницький в Одесі» містить такі розділи: публікації творів М. Л. Кропивницького в Одесі, М. Л. Кропивницький про свої зв'язки з Одесою (спогади, листування), спогади сучасників про перебування М. Л. Кропивницького в Одесі та постановки його п'єс на одеській сцені, одеські літературні й театральні критики про М. Л. Кропивницького за його життя, преса Одеси про М. Л. Кропивницького за його життя, п'єси М. Л. Кропивницького на одеській сцені після 1910 р., дослідження зв'язків М. Л. Кропивницького з Одесою.

Зв'язки М. П. Старицького з Одесою пов'язані з його діяльністю як одного із засновників, організаторів і діячів національного українського театру, реалізувалися у листуванні з відомими одеським культурними діячами, редакторами одеських газет. В Одесі з великим успіхом неодноразово гастролювали театральні трупи, створені М. П. Старицьким. За своєю структурою покажчик «М. П. Старицький в Одесі» подібний до попереднього «М. Л. Кропивницький в Одесі».

У 2014 р. в серії «Літературна Одеса» були видані матеріали до біографії «М. В. Гоголь в Одесі». Микола Васильович перший раз опинився в

Одесі у 1848 р., коли разом з К. М. Базілі (товаришем по Ніжинській гімназії вищих наук, у 1848 р. генеральним консулом Росії в Сирії) повертався з подорожі в Палестину та Єрусалим і змушений був через епідемію холери два тижні провести в карантині. Друге перебування М. В. Гоголя в Одесі було більш тривалим: з осені 1850 до весни 1851 р. Як цікавий факт – він відвідав бібліотеку. Оселився він на Надеждинській вулиці (тепер це вулиця Гоголя). Тут письменник працював над продовженням «Мертвих душ». Показчик складається з двох частин: бібліографічного показчика (публікації творів, листи, дослідження зв'язків з Одесою, публікації в одеській пресі та ін.) та антології статей про М. Гоголя в одеській пресі другої половини ХІХ – початку ХХ ст., які стали доступними для сучасного читача.

До підготовки показчиків серії «Літературна Одеса» як наукові редактори та рецензенти залучалися висококваліфіковані фахівці, філологи, мистецтвознавці, літературознавці, зокрема Г. Д. Зленко, Н. П. Малютіна, О. І. Микитенко, В. Б. Мусій, Р. Я. Пилипчук, О. Г. Шупта-В'язовська.

Таким чином, серія є важливою складовою бібліографічного доробку ОННБ в галузі художньої літератури та літературознавства.

Перелік видань серії

Пушкин в Одессе : библиогр. указ. / сост. В. Н. Виноградова ; ред.-библиогр. В. Н. Конский ; лит. ред.: Г. Д. Зленко, Н. Ф. Чумаков. – Одесса, 1973. – 24 с. – (Серия «Литературная Одесса» ; вып. 1).

Пушкин в Одессе : библиогр. указ. / сост. В. Н. Виноградова ; ред.-библиогр. В. Н. Конский ; лит. ред.: Г. Д. Зленко, Н. Ф. Чумаков. – 2-е изд. – Одесса, 1975. – 24 с. – (Серия «Литературная Одесса» ; вып. 1).

Мицкевич в Одессе : указ. отеч. лит. / сост.: В. Н. Виноградова, А. Л. Драголи, В. Н. Конский [и др.] ; ред. Г. Д. Зленко. – Одесса, 1976. – 48 с. – (Серия «Литературная Одесса» ; вып. 2).

Леся Українка в Одесі : бібліогр. показч. / склали: Г. Д. Зленко, Є. Ф. Ткаченко ; рецензент Р. Я. Пилипчук ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 1981. – 84 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 3).

Іван Микитенко : публікації творів : бібліогр. показч. / склали: С. В. Григор'єва, Н. І. Фоміна ; наук. ред. О. І. Микитенко ; відп. ред. Г. Д. Зленко ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 1984. – 132 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 4).

Константин Паустовский в Одессе : библиогр. указ. / сост. Г. Д. Зленко ; ред. М. Л. Десенко. – Одесса, 1992. – 64 с. – (Серия «Литературная Одесса» ; вып. 5).

Іван Микитенко : літ. про життя і творчість : бібліогр. показч. літ. : у 2 ч. / упоряд.: Л. В. Арюпіна, І. Е. Рікун ; наук. консультант О. І. Микитенко ; відп. ред. Г. Д. Зленко ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 1993. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 6).

Ч. 1. – 88 с.

Ч. 2. – 148 с.

Михайло Коцюбинський в Одесі : бібліогр. покажч. / упоряд. Л. О. Кольченко ; рецензент О. Г. Шупта-В'язовська ; ред. М. Л. Десенко. – Одеса, 1994. – 72 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 7).

Іван Франко в Одесі : бібліогр. покажч. / упоряд.: Г. Д. Зленко, О. І. Кравченко ; наук. ред. Г. Д. Зленко ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2001. – 104 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 8).

О. С. Пушкін в Одесі : бібліогр. покажч. / упоряд. Л. О. Жирнова ; наук. ред. Г. Д. Зленко ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2001. – 154 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 9).

І. К. Тобілевич (Карпенко-Карий) в Одесі : бібліогр. покажч. / упоряд.: О. Г. Нуньєс, О. І. Кравченко ; наук. ред. Р. Я. Пилипчук ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2004. – 172 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 10).

Галина Комарівна (Галина Михайлівна Комарова) : бібліогр. покажч. / авт.-упоряд. Г. Д. Зленко ; ред. М. Л. Десенко. – Одеса, 2004. – 32 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 11).

М. Л. Кропивницький в Одесі : бібліогр. покажч. / упоряд. О. Г. Нуньєс ; наук. ред. Р. Я. Пилипчук ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2006. – 216 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 12).

М. П. Старицький в Одесі : бібліогр. покажч. / упоряд. О. Г. Нуньєс ; рецензент Н. П. Малютіна ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2010. – 126 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 13).

М. В. Гоголь в Одесі : матеріали до біографії / упоряд. О. Г. Нуньєс ; наук. ред. В. Б. Мусій ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2012. – 320 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 14).

Леся Українка в Одесі : бібліогр. покажч. літ. / упоряд. Т. А. Йовенко ; ред. М. Л. Десенко. – Одеса, 2015. – 127 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 15).

Література

Бур'ян Л. М. Внесок бібліотек Південного регіону в створення біобібліографічної бази України // Скарбниця культури : зб. ст. / упоряд. Л. М. Бур'ян. – Одеса, 2014. – Вип. 4. – С. 50–68.

Бур'ян Л. М. Внесок ОДНБ у створення бібліографічної бази України / Л. М. Бур'ян, І. Е. Рікун // Скарбниця культури : зб. ст. / редкол.: О. Ф. Ботушанська (відп. ред.) [та ін.] ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2004. – Вип. 3. – С. 52–63.

Галина Комарівна (Галина Михайлівна Комарова) : бібліогр. покажч. / авт.-упоряд. Г. Д. Зленко ; ред. М. Л. Десенко. – Одеса, 2004. – 32 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 11) : [презентація видання] // Слово і час. – 2005. – № 8. – С. 29 : іл.

Дузь І. М. Виколисаний у її лоні... : [М. П. Старицький] // Літ. Одеса / І. М. Дузь. – Одеса, 1994. – С. 28–31.

Зленко Г. Свічка від полум'я Лесі : нотатки до біографії Галини Комарівни // Галина Комарівна (Галина Михайлівна Комарова) : бібліогр. покажч. / упоряд. Г. Д. Зленко ; ред. М. Л. Десенко. – Одеса, 2004. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 11). – С. 3–8.

Іванченко А. В. Бібліографічна діяльність одеських бібліотек : розвиток та здобутки // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. – 2018. – № 1. – С. 26–32.

Іванченко А. В. Біографістика та біобібліографія в Одеській національній науковій бібліотеці: досвід та перспективи // Бібліотека як складова культурного, наукового та національного розвитку держави: до 190-річчя Одес. нац. наук. б-ки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25–26 верес. 2019 р.) / упоряд. С. Г. Сердюк ; авт. вступ. ст. І. О. Бірюкова ; ред.: Н. Г. Майданюк, І. С. Шелестович. – Одеса, 2020. – С. 90–96.

Іванченко А. В. Серійні видання краєзнавчої біобібліографії бібліотек Півдня України // Бібліографічні студії пам'яті харківського бібліографа-краєзнавця Галини Каширіної / уклад. Н. І. Полянська, В. Р. Антонова. – Харків, 2019. – С. 12–20.

Мар'яненко І. О. Михайло Петрович Старицький (14.12.1840 – 27.04.1904) // Минуле українського театру: зустрічі, творча праця / І. О. Мар'яненко. – Київ, 1951. – С. 124–127.

Мусій В. Б. «Лишь слову жизнь дана...» : [вступ. ст.] // М. В. Гоголь в Одесі: матеріали до біографії / упоряд. О. Г. Нуньєс ; наук. ред. В. Б. Мусій ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2012. – 320 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 14).

Недзвідський А. Літературні традиції Одеси // Літературна Одеса : біобібліогр. покажч. / склали: Н.Й. Касько, Л.С. Скржипчак ; наук. ред. І. М. Дузь ; відп. за вип. І. Д. Мазуренко. – Одеса, 1971. – С. 4–6.

Федорук О. [Рец. на кн. Іван Франко в Одесі : бібліогр. покажч. / упоряд.: Г. Д. Зленко, О. І. Кравченко ; наук. ред. Г. Д. Зленко ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2001. – 104 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 8)] // Зап. Наук. т-ва ім. Т. Шевченка. – Львів, 2006. – Т. ССЛ : Праці Філологічної комісії. – С. 835–837.

С. [Захаркін С.]. [Рец. на вид. Галина Комарівна (Галина Михайлівна Комарова) : бібліогр. покажч. / авт.-упоряд. Г. Д. Зленко ; ред. М. Л. Десенко. – Одеса, 2004. – 32 с. – (Серія «Літературна Одеса» ; вип. 11)] // Критика. – 2005. – Чис. 3 (89). – С. 4.

Іванченко А. Літературне та театральне життя Одеси ХІХ–ХХ ст. (на прикладі серії біобібліографічних покажчиків Одеської національної наукової бібліотеки «Літературна Одеса») // Бібліотечний форум : історія, теорія і практика. – 2022. – № 1. – С. 9-11.